

PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ROKU 1989 A SLOVENSKO

POZNÁMKY

Mgr. Matej **MEDVECKÝ**, PhD.

ÚVOD

Komunistický režim predstavuje takú formu nedemokratického spoločenského zriadenia, v ktorom o všetkých zásadných otázkach rozhoduje najvyšší predstaviteľ komunistickej strany, prípadne kolektívne vedenie, obvykle niekoľkočlenné predsedníctvo Ústredného výboru komunistickej strany (tzv. politbyro). Komunistické režimy, ktoré svoju moc legitimizujú odvolávaním sa na vôľu ľudu využívajú na ovládanie krajiny predovšetkým administratívne prostriedky. Na základe rozhodnutia mocenského centra sa určuje politické aj hospodárske smerovanie krajiny. Výrobu a produkciu neriadi dopyt, ale produkcia v poľnohospodárstve a v priemyselných zariadeniach, investície, ale aj počty študentov, počty ľudí, ktorí sa mali venovať určitej profesii, umelecká tvorba a ďalšie oblasti hospodárskeho alebo spoločenského života sa riadia plánom, ktorý určuje centrum a do detailov rozpracúva na to určený plánovací orgán. Názory odporujúce oficiálnym dogmám komunistický režim potiera, a to obvykle na základe administratívneho rozhodnutia. Okázala podpora ľudu sa vyžaduje, či už povinnou účasťou na voľbách, ktoré vládu komunistickej strany formálne potvrdzujú, alebo rovnako povinnou účasťou na rôznych provládnych demonštráciách, oslavách a ďalších podujatiach. Medzi najmocnejšie páky režimu patrí zvyčajne politická polícia, ktorej základnou úlohou je potierať akýkoľvek typ opozície.

Komunistický režim v Československu sa k moci dostal politickým prevratom vo februári 1948. Inšpiroval sa sovietskym vzorom a stál na viacerých pilieroch. Prvým bola tzv. marx-leninská filozofia, teda Vladimírom I. Leninom modifikované názory Karla Marxa. Ďalej išlo o takzvaný demokratický centralizmus, podľa ktorého síce boli všetky stranícke posty volené, rozhodnutie vyšších straníckych štruktúr však bolo záväzné pre nižšie zložky a členovia strany boli povinní podriať sa straníckej disciplíne. Komunistická strana Československa bola súčasne jedinou vládnu stranou, a aj keď v krajine formálne existovali aj iné politické strany, tieto mohli kandidovať len na jednotných kandidátkach s komunistami a plnili úlohu štatistov. Neexistovalo rozdelenie moci na zákonodarnú (parlament), výkonnú (vláda) a súdnu. V praxi vedenie strany rozhodovalo o tom, čo považovalo za dôležité a rozhodnutia straníckeho centra potom napĺňala vláda, prípadne sa „pretavovali“ do formy zákonov v parlamente. Nebolo možné hovoriť o nezávislej justícii, nakoľko sudcovia boli povinní súdiť v duchu „triednej justície“, teda brať pri rozhodovaní do úvahy záujem režimu. V krajine existovalo plánované hospodárstvo. To znamenalo, že centrálny plánovací úrad rozhodoval o tom, čo sa kde bude vyrábať a koľko sa toho-ktorého produktu vyrobí. Nakoľko pre plánované hospodárstvo socialistického typu bol typický malý dôraz na spotrebný tovar, medzi typické prejavy riadeného hospodárstva u nás (ale aj v okolitých socialistických krajinách) patrili nedostatok

POZNÁMKY

tovaru v obchodoch, dlhé rady, existencia „podpultového tovaru“ len pre známych, či na výmenu a šedá ekonomika. Nedostatok spotrebného tovaru, ako boli napríklad práčky, rádiá, telefóny, ale čiastočne aj oblečenie, či niektoré druhy potravín režim od 60. rokov nahrádzal relatívne lacným (aj keď stále nedostatkovým) bývaním, dotovanými základnými potravinami, bezplatným zdravotníctvom a podobne. Pre tento režim bola tiež typická neexistencia nezamestnanosti. Absolvent školy ktoréhokoľvek typu dostával pri jej skončení tzv. umiestnenku, kde už mal určené budúce zamestnanie. Zmena zamestnania bola možná len po dohode s aktuálnym zamestnávateľom. Osoby, ktoré nepracovali boli stíhané podľa trestného zákona ako príživníci.

Charakter režimu sa počas vyše 40 rokov existencie pochopiteľne menil. V počiatočnom období, najmä počas života sovietskeho diktátora Jozefa Stalina, sa prejavoval najkrutejším spôsobom – v tomto období boli v Československu z politických príčin popravené stovky ľudí a desaťtisíce občanov súdy odsúdili pre reálny, či fiktívny odpor voči režimu alebo pre rôzne protištátne činy. V tomto období sa tiež očakávala vojenská zrážka medzi blokmi a hospodárstvo krajiny preferovalo investície do ťažkého priemyslu a zbrojenia pred uspokojovaním potrieb občanov. V neskoršom období došlo k liberalizácii režimu. Najmä koncom 60. rokov vládla v krajine relatívne slobodná atmosféra, v ktorej občania mohli slobodnejšie vyjadrovať svoje názory a stranícke vedenie sa začalo snažiť o zlepšenie životnej úrovne obyvateľstva. Vedenie krajiny tiež pripravovalo ekonomické reformy potrebné na zabezpečenie zdravšieho hospodárstva krajiny. Nesmelý pokus o vytvorenie „socializmu s ľudskou tvárou“ však v auguste 1968 rozdrvila intervencia vojsk Varšavskej zmluvy, vojenského paktu vedeného Sovietskym zväzom (ďalej len „ZSSR“), ktorého členom bolo aj Československo. Vojenským zásahom si ZSSR vynútil inštaláciu takej politickej reprezentácie, ktorá tak ako v minulosti „chodila na rozumy“ do Moskvy a vždy sa dokázala lojálne podriaďovať záujmom supervelmoci, do ktorej sféry vplyvu sme vtedy patrili. Predstavitelov strany z roku 1968 na čele s Alexandrom Dubčekom, ako aj osoby odsudzujúce vojenskú intervenciu síce už nečakala šibenica alebo dlhoročný pobyt v pracovnom tábore, či vo väzení, režim však na zastrašenie oponentov používal iné metódy. Občanov, ktorí sa odmietali podriaďovať obvykle čakalo prepustenie z práce a preradenie na robotnícku a zle platenú pozíciu. Častým postihom tiež bolo vylúčenie detí zainteresovaných osôb zo škôl, priestupkové konania, či šikanovanie zo strany polície, prokuratúry alebo iných úradov. V prípade, že ani takéto opatrenia nezlomili vôľu k odporu, režim neváhal siahnuť k uväzneniu a v niektorých prípadoch i k nútenému vysťahovaniu z krajiny.

1 NA CESTE K ZMENE

Osemdesiate roky 20. storočia priniesli na medzinárodnej scéne značné zmeny. Po eskalácii medzinárodného napätia a pretekov v zbrojení medzi hegemonmi bipolárneho sveta Spojenými štátmi americkými (ďalej len „USA“) a ZSSR začínajú najmä od nástupu relatívne mladého sovietskeho lídra Michaila Gorbačova obe supervelmoci postupne hľadať cesty k zlepšovaniu vzájomných vzťahov. Tento proces sa

POZNÁMKY

podarilo zavŕšiť viacerými rokovaniami o odzbrojení a dohodami o znížení jadrovej aj konvenčnej výzbroje na oboch stranách. Najvyšší predstaviteľ Komunistickej strany Sovietskeho zväzu taktiež začal s presadzovaním politických zmien vo vlastnej krajine, pričom tieto zmeny zhrnul do dvoch kľúčových slov *perestrojka* a *glasnosť*. Tie vyjadrovali jednak zámer uskutočniť potrebné ekonomické reformy s cieľom naštartovať sovietske hospodárstvo (*perestrojka* – prestavba), ako aj zlepšenie politickej klímy v krajine, obmedzenie cenzúry, väčšiu slobodu slova a väčšiu otvorenosť štátnych orgánov (*glasnosť*).

Komunistický režim v Československu reagoval na prebiehajúce zmeny v ZSSR len veľmi pozvoľne. Najvyšší predstavitelia strany a štátu, ktorí sa zväčša na svoje pozície dostali po intervencii vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968, sa obávali opakovania vývoja z konca 60. rokov, a preto vo svojich prejavoch zdôrazňovali skôr nutnosť prestavby (*perestrojka*). Glasnosť sa u nás príliš nezdôrazňovala. Napriek tomu Gorbačovove vízie vzbudili u veľkej časti občanov ČSSR veľkú pozornosť a napríklad pri jeho návšteve Bratislavy v roku 1987 ho davy obyvateľov slovenskej metropoly privítali veľmi srdečne.

V roku 1987 prichádza tiež k značným zmenám vo vrcholových funkciách. Gustáv Husák, ktorý dovtedy kumuloval funkcie prezidenta a generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ďalej len „ÚV KSČ“), musel svoje miesto v čele strany prenechať Milošovi Jakešovi (pôvodným menom Milouš Jakeš). O posty vo vláde a strane prichádzali aj ďalší Husákoví súputníci. V aparáte komunistickej strany sa začala väčšia generačná výmena. Aj keď väčšina nových kádrov prestavbu podporovala formálne, vládna garnitúra uprednostnila len kozmetické zmeny pred skutočnou snahou o reformu hospodárstva krajiny. O politickom uvoľnení nemohla byť ani reč. Skôr naopak. Štát neváhal použiť proti akýmkoľvek opozičným prejavom bezpečnostno-represívny aparát, čoho najznámejším príkladom je zásah proti tzv. sviečkovej demonštrácii. Na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave sa dňa 25. marca 1988 uskutočnilo pokojné zhromaždenie občanov, ktorí žiadali dodržiavanie náboženských a občianskych slobôd v Československu. Išlo o jedno z najdôležitejších vystúpení občanov proti komunistickému režimu od konca 60. rokov minulého storočia. Sviečkovej demonštrácii predchádzali náboženské púte na Velehrad, Levočskú horu a do Šaštína, ako aj podpisová akcia *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR*. Podnet na konanie demonštrácie dal Bratislavčan, bývalý hokejista Slovana a predseda Svetového kongresu Slovákov Marián Šťastný. Navrhol, aby sa dňa 25. marca 1988 konali demonštrácie pred zastupiteľskými úradmi ČSSR vo svete, na ktorých mali zúčastnení žiadať dodržiavanie náboženských práv a slobôd v Československu. O iniciatíve informoval aj Jána Čarnogurského, ktorý potom s Františkom Mikloškom a ďalšími aktivistami začali pripravovať zhromaždenie aj v Bratislave. Mikloško požiadal o povolenie Obvodný národný výbor Bratislava I., ktorý však konanie tichej manifestácie za menovanie biskupov na uprázdnené diecézy a úplnú náboženskú slobodu a dodržiavanie občianskych práv zamietol. Aj napriek tomu sa manifestácia konala a dňa 25. marca 1988 sa na Hviezdoslavovom námestí zišlo približne 3 500 ľudí, ďalší sa

POZNÁMKY

už na námestie nedostali. O 18,00 hodine zapálili sviečky a zaspievali štátnu hymnu. Nasledovala výzva pripravených bezpečnostných síl na rozchod, na ktorú zúčastnení nereagovali. Politická komisia zložená z predstaviteľov strany a bezpečnosti, ktorá dianie na námestí sledovala z hotela Carlton následne dala pokyn na použitie sily. Demonstrantov rozohnali policajné a polievacie autá. Príslušníci polície ľudí surovo bili a množstvo účastníkov bolo na mieste zadržaných. Polícia na rozohnanie davu použila vodné delá, aj napriek chladnému marcovému počasiu. Demonstrácia vyvolala hysterickú reakciu režimu, ktorý sa prostredníctvom médií pokúsil viacerých organizátorov prezentovať ako pohrobkov ľudáckeho režimu a dištancovali sa od nej aj viacerí oficiálni predstavitelia cirkvi na Slovensku.

(Zdroj: Igor Sivák, Ústav pamäti národa)

Vplyvom medzinárodného diania a narastajúceho vnútropolitického napätia spôsobeného túžbou po slobode došlo k aktivizácii aj ďalších opozičných prúdov. Na Slovensku to boli bývalý komunistický politik a symbol uvoľnenia zo 60. rokov Alexander Dubček a jeho stúpenci, zväčša tak tiež bývalí komunisti, ktorých pre ich postoje a kritiku okupácie ČSSR z roku 1968 normalizačný režim zväčša perzekvoval.

Aktivizovali sa tiež skupiny ochranárov prírody a kultúrnych pamiatok, ktorí vyjadrovali nesúhlas napr. s nezáujmom štátu o riešenie otázok súvisiacich s necitlivými zásahmi do prírodného prostredia, či nezáujmom o havarijný stav mnohých kultúrnych a historických pamiatok v krajine. Medzi najvýraznejšie výsledky práce týchto ľudí patrí vydanie publikácie Bratislava/Nahlas. Koncom 80. rokov prichádza na Slovensku tiež k aktivizácii predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny, ktorí zas od režimu požadovali väčšie národnostné práva.

2 ROK 1989 V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE

Samotný rok 1989 priniesol viacero udalostí, ktoré môžeme s odstupom času považovať za signály ohlasujúce rozpad sovietskeho bloku v strednej a východnej Európe. Z diania na medzinárodnej scéne treba v prvom rade spomenúť udalosti v susedných krajinách. Postupné pády komunistických režimov, ktoré v roku 1989 v strednej a východnej Európe prebiehali, sa zvyknú veľmi výstižne prirovnávať k domino efektu. Prvou „lastovičkou“ bola Poľská ľudová republika. V krajine prebehla v roku 1988 séria štrajkov organizovaných nezávislým odborovým hnutím Solidarita. V dôsledku tlaku vlastných občanov predstavitelia poľského komunistického režimu pristúpili na rokovania za okrúhlym stolom, ktorých výsledkom bola dohoda o konaní čiastočne slobodných volieb v júni 1989. Z nich vzišla vláda Tadeusza Mazowieckiego, ktorý sa po 40 rokoch stal prvým nekomunistickým premiérom v krajine. V rovnakom čase prichádza k ukončeniu vlády jednej strany aj v Maďarskej ľudovej republike. V krajine panoval, v porovnaní ostatnými krajinami sovietskeho bloku, liberálnejší režim už v priebehu 80. rokov 20. storočia. Avšak až

POZNÁMKY

po odchode dlhoročného lídra Jánosa Kádára v máji 1988 začalo Maďarsko nastupovať na cestu väčších zmien. V januári 1989 došlo k uzákoneniu plurality odborov, slobody zhromažďovania, k zmene ústavy a ďalších právnych predpisov. V máji 1989 krajina odstránila 240 kilometrov ženinjo-technických zátarás (najmä plotov z ostnatého drôtu, signalizačných zariadení a strážnych veží) na hranici s Rakúskom. Maďarsko napokon v októbri 1989 prijalo legislatívu umožňujúcu uskutočnenie slobodných volieb, ktoré sa konali v marci 1990. Vo východnom Nemecku, Nemeckej demokratickej republike (ďalej len NDR) sa začala vnútropolitická situácia meniť po už spomínanom otvorení maďarsko-rakúskych hraníc. Občania NDR veľmi rýchlo začali „dieru“ v železnej opone hromadne využívať na úteky na Západ. Kým úrady v septembri 1989 prijali zákaz cestovania do Maďarska, stihlo emigrovať približne 30 000 východných Nemcov. Po vydaní zákazu si našli nový spôsob úteku z krajiny – tisíce ich odcestovalo do Prahy, kde obsadili zastupiteľský úrad Nemeckej spolkovej republiky a dožadovali sa umožnenia odchodu na Západ. Mnoho východných Nemcov v záhrade veľvyslanectva kempovalo až do pádu komunistického režimu vo svojej vlasti začiatkom novembra 1989. Vedenie krajiny reagovalo začiatkom októbra uzavretím hraníc aj s Československom, čím sa krajina ocitla v úplnej izolácii. Súčasne sa v jednom z najväčších miest krajiny, v Lipsku (Leipzig) začali pravidelne každý pondelok konať protivládne demonštrácie. Po najväčšej z nich, ktorej sa dňa 2. októbra 1989 zúčastnilo okolo 10 000 ľudí vydal generálny tajomník Zjednotenej socialistickej strany Nemecka Erich Honecker armáde a ďalším ozbrojeným zložkám rozkaz potlačiť nasledujúcu pondelkovú demonštráciu silou. K tomu sa napokon úrady neodhodlali a vedenie strany pod tlakom stále väčších protestov naopak Honeckera odvolalo a otvorilo hranicu s ČSSR. Československo umožnilo východným Nemcom cestovať priamo do Nemeckej spolkovej republiky a napokon predstavitelia komunistického režimu súhlasili aj s otvorením nemecko-nemeckej hranice. 9. novembra 1989 tak de-facto padol berlínsky múr, symbol rozdelenej Európy. Nasledovali rozhovory pri okrúhlom stole a v marci 1990 prvé slobodné voľby. V októbri 1990 prišlo k zjednoteniu Nemecka. Krátko po východnom Nemecku sa komunistický režim zrútil aj v ČSSR a vývoj sa nezastavil ani v Bulharsku a Rumunsku. V Bulharsku síce režim ešte potlačil októbrové demonštrácie v Sofii, účastníci ktorých poukazovali na ekologické otázky a neslobodu. Avšak 10. novembra 1989 v dôsledku tlaku politbyra rezignoval dlhoročný generálny tajomník Komunistickej strany Bulharska Todor Živkov a v polovici novembra prišlo aj k umožneniu slobody slova a zhromažďovania a napokon v decembri 1989 komunistickí lídri súhlasili s uskutočnením slobodných volieb, ktoré sa konali v júni 1990. Najdramatickejšie udalosti sprevádzali pád komunistického režimu v Rumunsku. Prvé nepokoje prepukli 16. decembra 1989 v meste Temešvár, kde proti demonštrantom tvrdo zasiahli bezpečnostné zložky. Následne rumunský diktátor Nicolae Ceaușescu zvolal na 21. decembra demonštráciu na svoju podporu. Dav ho však vypískal a v Bukurešti vznikla napätá situácia. Navyše, prejav bol čiastočne vysielaný televíziou a cenzori nie vždy stihli zabrániť odvysielaniu pískania, čo napomohlo rozšíreniu povedomia o tom, že sa v hlavnom meste niečo deje. V priebehu noci vyšli do ulíc tanky a proti demonštrantom mala zasiahnuť armáda. Vojaci však zmenili stranu a podporili demonštrantov, ktorí tiahli

POZNÁMKY

na sídlo komunistickej strany. Ceaușescu sa opäť neúspešne pokúsil prejavom upokojiť dav, napokon však aj s manželkou Elenou utiekli s pomocou vrtuľníka. Diktátora aj s jeho manželkou neskôr zadržali a po rýchlom procese dňa 25. decembra 1989 oboch popravili. Začiatkom roku 1990 došlo k pádu komunistického režimu aj v Juhoslávii. Krajina sa však súbežne začala rozpadáť a následné vypuknutie občianskej vojny, resp. série občianskych vojen už znamenali úplne inú kapitolu v dejinách Balkánu. V priebehu najbližších rokov došlo k pádu komunistických režimov v Mongolsku, Albánsku a aj v samotnom Sovietskom zväze, ktorý sa v krátkom čase taktiež rozpadol.

3 PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A SLOVENSKO

Aj u nás pribúdalo signálov, ktoré avizovali prichádzajúcu zmenu. Na Slovensku sa v prvej polovici júna 1989 konal tradičný festival populárnej hudby Bratislavská lýra. Festival v priebehu 80. rokoch minulého storočia upadol do takej strnulosti a formalizmu, že túto situáciu už nemohli ignorovať ani dobové médiá a ne jeden ročník si odniesol aj značnú dávku kritiky. Avšak posledný predrevolučný festivalový ročník sa z rámca predchádzajúcich podujatí absolútne vymykal. O prekvapenie divákov a vrásky na čele organizátorom sa postarala americká pesničkárka Joan Baez, ktorá na lýre vystúpila 10. júna 1989. Baez sa ešte pred svojim vystúpením stretla s viacerými disidentmi, ktorých priamo pred zrakmi príslušníkov Štátnej bezpečnosti schovala vo svojom autobuse. Do zákulisia ako technika prepašovala aj Václava Havla. Počas svojho vystúpenia verejne pozdravila Havla a jeho priateľov v publiku a niektoré piesne venovala lídrovi poľských nekomunistických odborov *Solidarita* Lechovi Walesovi, občianskej iniciatíve *Charta 77*, ktorú komunistický režim vnímal obzvlášť nepriateľsky, a taktiež disidentovi Petrovi Cibulkovi, za čo ju publikum odmenilo silným potleskom. Po tom, ako na pódium pozvala pesničkára Ivana Hoffmana organizátori počas jeho piesne *Nech mi nehovoria* vyplli mikrofóny. Keď na záver svojho koncertu na pódium pozvala aj českého pesničkára Vladimíra Mertu, organizátori opäť vyplli mikrofóny a koncert ukončili. Oficiálne médiá o jej vystúpení mlčali. Informácie o dianí na lýre sa však aj napriek informačnému embargu rýchlo šírili.

Krátko na to, 4. augusta 1989 piati politickí aktivisti (Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák) poslali vláde Slovenskej socialistickej republiky list, v ktorom oznámili svoj zámer uctiť si pamiatku obetí okupácie Československa vojskami Varšavskej zmluvy z roku 1968. Plánovali položiť kytice na miestach, kde okupanti zastrelili našich občanov. Politická polícia komunistického režimu – Štátna bezpečnosť – všetkých piatich zatkla a v auguste začala proti všetkým viesť trestné stíhanie. Na podporu stíhaných bol napísaný list dňa 30. augusta 1989, ktorý podpísala väčšina vtedajších slovenských disidentov, a to od predstaviteľov tajnej cirkvi, ako bol neskorší kardinál Ján Chryzostom Korec či Silvester Krčméry, až po bývalých reformných komunistov Alexandra Dubčeka či Ivana Láluhu. Na ich podporu vystúpili aj mnohí dovtedy v disente neaktívni ľudia a medzi signatármi ďalších podporných listov už nachádzame celú plejádu budúcich funkcioná-

rov ponovembrového spoločenského života na Slovensku. Dodajme, že pojednávania s uvedenými piatimi disidentmi (známe ako proces proti bratislavskej päťke) sa konali v novembri 1989 už počas revolučných udalostí a súd všetkých obžalovaných oslobodil. Posledným súdeným v prípade bol J. Čarnogurský a rozsudok v jeho prípade vyniesli až 23. novembra.

Ďalšie udalosti už nabrali rýchly spád. Dňa 16. novembra 1989, len deň pred historicky dôležitou demonštráciou v Prahe, sa uskutočnil v Bratislave pochod študentov. Na bratislavskej Filozofickej fakulte prebiehali už počas roku 1989 viaceré protirežimové aktivity, napríklad koloval samizdat *Prečo nie SZM*, ktorý študentov vyzýval k vystúpeniu zo Socialistického zväzu mládeže, jedinej režimom povolenej mládežníckej organizácie. Myšlienka zorganizovať verejnú protestnú akciu sa zrodila v hlavách niektorých študentov v priebehu konania procesu s tzv. bratislavskou päťkou. V predvečer dňa študentov sa tak na Mierovom (dnes Hodžovom) námestí stretlo vyše 200 študentov, z veľkej časti z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ale aj niekoľko stredoškôľakov. Po zaspievaní študentskej a štátnej hymny kráčali cez Námestie SNP, Primaciálne a Hviezdoslavovo námestie na nábrežie. Dav, ktorý cestou sprevádzali autá Verejnej bezpečnosti volal po slobode v školstve, ale zazneli aj radikálnejšie heslá proti monopolu Socialistického zväzu mládeže, či volanie po slobode a demokracii. Študenti položili kvety na miesta, kde sovietski vojaci v roku 1968 zastrelili Danku Košanovú a prišli až k budove Ministerstva školstva na Suvorovovej (dnes Dobrovičovej) ulici. Tu sa stretli s tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska Gejzom Šlapkom a riaditeľom odboru vysokých škôl Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky Jánom Porvazníkom a diskutovali o svojich požiadavkách. Šlapka na študentov apeloval, aby sa nesnažili veci riešiť tlakom ulice. V odpovedi zástupcovia študentov poukázali na skutočnosť, že aj februárový komunistický prevrat v roku 1948 bol sčasti výsledkom politiky ulice. Obe strany napokon uzavreli dohodu, podľa ktorej sa mala dňa 21. novembra konať v Mlynskej doline diskusia študentov a predstaviteľov štátu a strany. K tomu už pre rýchly spád udalostí neprišlo. Je zaujímavé, že bratislavská redakcia televízie dokonca spracovala pre večerné spravodajstvo o pochode študentov krátku reportáž. Udalosť dnes pripomína pamätná tabuľa osadená na budove Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí.

O deň neskôr sa v Prahe konala demonštrácia pri príležitosti 50. výročia zavretia vysokých škôl nacistami v roku 1939. Študenti po skončení oficiálnej časti podujatia na Albertove odišli smerom na Vyšehrad. Na presúvajúci sa dav študentov (odhady ich počtu sa líšia v rozmedzí 15 – 50 tisíc osôb) dozerali pripravené bezpečnostné sily, ktoré podľa pôvodných rozkazov proti demonštrantom zasahovať nemali. A to aj napriek tomu, že prichádzalo k skandovaniu protikomunistických hesiel, ako napríklad „*Jakeše do koše!*“. Dav tlačенý poriadkovými silami sa vydal smerom k centru a okolo 19.30 dorazil na Národní třídu. Tu prišlo k uzatvoreniu priestoru a bezpečnostné sily, medzitým posilnené o príslušníkov Oddielu zvláštneho určenia, vyzývali študentov na rozchod. Študenti, nakoľko boli obklúčení a nikomu nebolo umožnené uzavretý priestor opustiť, si posadali na zem a poskúšali sa s príslušníkmi Zboru

POZNÁMKY

národnej bezpečnosti diskutovať alebo im podávali kvety. Večer okolo štvrté na deväť začali príslušníci bezpečnostných síl so zásahom proti študentom. Začali ich biť obuškami a rozháňať cez niekoľko vytvorených priechodov. Účastníkov demonštrácie, ktorí cez takéto koridory priestor opúšťali tiež bili. Zasahujúce jednotky zranili takmer 570 ľudí a následne sa rozšírila falošná správa, že počas zásahu prišlo k zabití jedného zo študentov. V dôsledku týchto udalostí vyhlásili študenti pražských vysokých škôl dňa 18. novembra 1989 týždňový štrajk, ku ktorému sa pripojili aj herci pražských divadiel. Od pondelka 20. novembra začali v Prahe, ale aj v iných mestách demonštrácie nespokojných občanov. V uvedený deň sa na pražskom Václavskom námestí zišlo približne 100 000 ľudí. Nasledujúci deň ich prišlo demonštrovať okolo 200 000. Aj napriek obrovským protivládnym demonštráciám predstavitelia Komunistickej strany Československa (ďalej len „KSČ“) stále verili v možnosť udržania sa pri moci. Do Prahy bolo zvezených približne 4 000 príslušníkov Ľudových milícií, súkromnej armády komunistickej strany a aj veliteľia Československej ľudovej armády (ďalej len ČSLA) vyhlásili mimoriadne bezpečnostné opatrenia v zmysle stále platného rozkazu ministra národnej obrany na vyčlenenie síl a prostriedkov ČSLA na „zabezpečenie kludu a poriadku“ z 28. apríla 1971. Na základe rozkazu sa mala činnosť bežnej poriadkovej služby posilniť o zmiešané hliadky, ktoré sa skladali z príslušníkov Verejnej bezpečnosti (uniformovaná polícia), civilnej obrany, ČSLA, Ľudových milícií s podporou špeciálnej techniky z vojenských útvarov ČSLA. Vedenie armády, na čele s ministrom obrany armádnym generálom Milanom Václavíkom a náčelníkom generálneho štábu genplk. Miroslavom Vackom určil skupinu riadenia mimoriadnych a bezpečnostných opatrení a stanovil jej pohotovosť. Už v priebehu 23. novembra 1989 bolo pre potreby opatrení v pohotovosti takmer 10 000 vojakov, z toho asi 2 000 na Slovensku. Súčasne však každodenné demonštrácie organizované Občianskym fórom nepoľavovali. Začali na nich vystupovať známe osobnosti, herci, speváci, ale aj príslušníci ozbrojených síl, Zboru národnej bezpečnosti. Komunistickí politici sa dočkali vypískania aj zo strany robotníkov a pod tlakom situácie prišlo dňa 24. novembra 1989 k rezignácii predsedníctva ÚV KSČ na čele s generálnym tajomníkom Milošom Jakešom a k zvoleniu nových predstaviteľov strany. Situáciu nezachránil ani armádný generál Václavík, ktorý prítomných funkcionárov informoval o spomenutých opatreniach. V pondelok 27. novembra 1989 sa uskutočnil celoštátny dvojhodinový generálny štrajk, ktorý sa konal pod heslom „koniec vlády jednej strany“. Predstavitelia KSČ prisľúbili vypustiť z ústavy články umožňujúce vládu komunistickej strany a prisľúbili novú vládu, na čele ktorej mal stáť komunistu Ladislav Adamec. Adamcova vláda, menovaná 3. decembra 1989 bola z väčšej časti tvorená komunistami, čo už ale nezodpovedalo politickej realite. Proti takejto vláde okamžite vystúpili predstavitelia Občianskeho fóra s tým, že ľudia už nechcú mať komunistickú vládu, a pokiaľ nepríde k zmenám vyhlásia na 11. decembra ďalší štrajk. 4. decembra krajina otvorila svoje hranice a občania Československa mohli po prvý raz po rokoch slobodne vycestovať na západ len s platným pasom, bez dovtedy povinných vycestovacích doložiek, či colných prehlásení. Následne dňa 7. decembra pod tlakom verejnosti podala Adamcova vláda demisiu a prezident Gustáv Husák tri dni nato vymenoval vládu Mariána Čalfu a sám podal rezignáciu. Politická

polícia komunistického režimu – Štátna bezpečnosť, ktorá dovtedy plnila svoje úlohy a snažila sa nielen monitorovať situáciu, ale aj svojimi spolupracovníkmi infiltrovať vznikajúce opozičné štruktúry, sa od začiatku decembra začala pripravovať na neodvratný pád režimu. Prejavilo sa to napríklad selektívnym ničením spisovej dokumentácie. Napokon, 29. decembra 1989 Federálne zhromaždenie (parlament) zvolilo za prezidenta lídra Občianskeho fóra Václava Havla.

(Zdroj: Igor Sivák, Ústav pamäti národa)

V dôsledku potlačenia študentskej demonštrácie v Prahe prebehla aj ďalšia aktivizácia slovenských študentov, spočiatku najmä v Bratislave. Vďaka kontaktom medzi študentmi Vysokej školy múzických umení (ďalej len „VŠMU“) a pražskej Divadelnej fakulty Akademie muzických umění sa priame svedectvá o udalostiach na Národní třide rozšírili v slovenskej metropole už 18. novembra. Študenti reagovali letákmi a výzvami na diskusiu.

Prvú verejnú výzvu skoncipovali už nasledujúci deň. Túto výzvu 20. novembra 1989 verejne čítali v aule Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (ďalej len „FF UK“) a to tak, že jeden človek prečítal vždy jednu vetu. Týmto spôsobom chceli dosiahnuť, aby prípadný perzekučný zásah nebol smerovaný len voči jednej osobe. Následne sa uskutočnilo stretnutie so zástupcami univerzity a po ňom študenti vyhlásili na Univerzite Komenského okupačný štrajk. Paralelne štrajk vyhlásili aj študenti VŠMU. Následne prišlo k vytvoreniu koordinačného štrajkového výboru študentov, ktorý pôsobil v sídle VŠMU, v budove Academie Istropolitany.

18. novembra 1989 došlo k sformovaniu opozičných síl. V Čechách vzniklo Občianske fórum, ktoré sa vytvorilo najmä okolo chartistov. Na jeho čele stál Václav Havel. Na Slovensku mali udalosti tiež rýchly spád. Informácie o pražskej demonštrácii a smrti študenta Martina Šmída (ktoré sa napokon ukázali ako nepravdivé) sa na Slovensku rozšírili aj vďaka vysielaniu zahraničných rozhlasových staníc, Rádia Slobodná Európa a Hlasu Ameriky. V Bratislave, ale aj na iných miestach sa uskutočnilo viacero stretnutí, ktorých účastníci následne zohrali v ďalšom vývoji zásadnú úlohu. Najdôležitejším sa stalo stretnutie v byte výtvarníka Miroslava Cipára v nedeľu 19. novembra 1989 doobeda, výsledkom ktorého bolo vyhlásenie odsudzujúce zásah polície proti študentom. Účastník stretnutia, sochár Rudolf Sikora následne začal telefonicky zvolávať do Umeleckej besedy (ďalej len „Umelka“) svojich známych, ktorých žiadal, aby oslovili aj ďalších záujemcov a tí zas ďalších. Účelom stretnutia mala byť diskusia k pražským udalostiam, najmä k vražde študenta Martina Šmída. Súbežne sa pod dojmom správ od Milana Kňažka, ktorý sa v Prahe zúčastnil vyhlásenia štrajku, uskutočnilo v nedeľu poobede v byte herca Martina Hubu stretnutie, na ktorom herci prijali protest proti zásahu zo 17. novembra a otvorili divadlá pre diskusiu.

V podvečerných hodinách 19. novembra 1989 sa na základe Sikorovej iniciatívy začali v Umelke zhromažďovať ľudia. Podľa odhadov sa zhromaždilo okolo 450

POZNÁMKY

osôb, zväčša umelcov, ochranárov, študentov a iných aktivistov. Na tomto stretnutí sa sformovalo hnutie, ktoré sa malo stať celospoločenskou platformou, schopnou organizovať zmeny v spoločnosti. Po skončení tohto stretnutia, na ktorom boli prečítané výzvy a protesty výtvarníkov a študentov, ako aj informácie o plánovanom štrajku hercov, odišli herci vyhlásiť prvé štrajky. Na Malej scéne informáciu o štrajku prečítal Martin Huba a na Novej scéne Marian Labuda. Ďalšie bratislavské divadlá sa pripojili v priebehu pondelka. V pondelok napoludnie 20. novembra 1989 na ďalšej porade jej účastníci vymysleli názov Verejnosť proti násiliu (ďalej len „VPN“) a vyprofilovalo sa budúce vedenie hnutia a uskutočnil sa prvý koordinačný výbor. Členovia vedenia sa stretli s predstaviteľmi Maďarskej nezávislej iniciatívy a následne užšie vedenie VPN v budove FF UK pripravilo politické vyhlásenie o vzniku hnutia a jeho politický program. VPN sa po svojom konštituovaní postavila za splnenie požiadaviek študentov, ale žiadali aj očistu verejného života od skompromitovaných politikov stalinistického razenia, či celospoločenský dialóg o problémoch bez používania represíí. Nasledovalo obdobie neustálych nočných porád a čulej organizačnej aktivity. Už v pondelok 20. novembra večer sa na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave konala prvá demonštrácia. V utorok sa v Umelke konalo ďalšie stretnutie, na ktorom prišlo k dokreovaniu koordinačného centra VPN a na ktorom básnik Ľubomír Feldek prečítal vyhlásenie vyzývajúce komunistickú stranu, aby sa vzdala mocenského monopolu. Hovorcami VPN sa stali Milan Kňažko a Ján Budaj. Večer sa v Bratislave konali dve demonštrácie. Jedna opäť na Hviezdoslavovom námestí, kde sa rečníci prihovárali davu zo sochy P. O. Hviezdoslava. Na druhej, ktorú organizovali študenti na Námestí Klementa Gottwalda (dnes Námestie Slobody) Budaj predstavil hnutie Verejnosť proti násiliu. VPN sa dotvárala nielen organizačne, ale dokázala si ako opozičná sila rýchlo získať masovú podporu. V dôsledku mimoriadneho záujmu občanov začala VPN od 22. novembra 1989 demonštrácie usporadúvať na Námestí Slovenského národného povstania v Bratislave, ktoré malo oveľa väčšiu kapacitu a demonštrácie tu získali skutočne masový charakter. Umožnila to aj slovenská skupina Tublatanka, ktorá organizátorom zapožičala svoju profesionálnu aparatúru.

(Zdroj: Igor Sivák, Ústav pamäti národa)

Aby sa dianie neobmedzovalo len na hlavné mesto, aktivisti VPN, študenti a herci podnikali cesty aj do ďalších regiónov Slovenska, kde informovali o dianí a vývoji situácie. Hovorcovia VPN, Kňažko a Budaj informovali účastníkov na začiatku každej demonštrácie o vývoji situácie, nakoľko médiá boli ešte plne v rukách komunistov. Obaja moderátori taktiež informovali o príprave generálneho štrajku, ako aj o organi-

záciach a podnikoch, ktoré sa pridávali, aby tak ľudí nielen informovali, ale aj zbavili strachu z angažovania sa. Na demonštráciách tiež vystupovali zaujímavé osobnosti, ktoré svojimi prejavmi motivovali ľudí angažovať sa a pomedzi prejavy vystupovali speváci a hudobné skupiny, ktoré hudobnou produkciou vypĺňali priestor medzi vystúpeniami rečníkov. Na Námestí SNP tak vystúpili napríklad už spomínaný Ivan

Hoffman, ktorého pieseň s názvom *Sľúbili sme si lásku* sa stala hymnou nežnej revolúcie na Slovensku. Úspešné boli aj vystúpenia českého pesničkára Karla Kryla, ktorého komunistický režim prinútil emigrovať do Nemecka a ktorého mladší účastníci demonštrácií mohli poznať najmä z vysielania Slobodnej Európy.

Významným medzníkom diania na Slovensku sa stalo prvé naživo vysielané Štúdio dialóg. Konalo sa už 24. novembra 1989 v bratislavskom televíznom štúdiu Československej televízie. Za VPN sa diskusie okrem Kňažka a Budaja zúčastnili aj Fedor Gál a Vladimír Ondruš. Komunistickú stranu Slovenska (ďalej len KSS“) reprezentoval Peter Weiss, ale aj zástupcovia podnikov, ktorí argumentovali škodlivým dopadom štrajku na národné hospodárstvo. Kňažko počas diskusie žiadal zrušenie vedúcej úlohy komunistickej strany, Budaj zas žiadal demokraciu „bez prívlastkov“. Následné snahy predstaviteľov Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej len „ÚV KSS“) udržať si masovokomunikačné prostriedky v rukách už neboli úspešné. Slovenských súdruhov nepodržali kolegovia v Prahe, keď Predsedníctvo ÚV KSČ po celodennom mimoriadnom zasadnutí okolo 7. hodiny večer ohlásilo rezignáciu. Vedúci predstavitelia KSČ sa taktiež rozhodli nepoužiť na udržanie situácie armádu, ale snažiť sa o politické riešenie. Už 25. novembra 1989 sa na Námestí SNP konala najväčšia z novembrových demonštrácií, ktorej sa podľa odhadov zúčastnilo vyše 100 000 ľudí. VPN na ňom okrem iného predstavila 12 bodový program, v ktorom požadovali vytvoriť zo Slovenskej národnej rady skutočný parlament reprezentujúci slovenský národ, ďalej žiadali slobodu tlače, slobodu spolčovania, podnikania, zrušenie vedúcej úlohy komunistickej strany, odideologizovanie školstva a kultúry, nestrannosť súdov a prokuratúry, ale aj demokratickú federáciu, právo na zdravé životné prostredie a iné. Dňa 27. novembra 1989 sa konal dvojhodinový generálny štrajk, do ktorého sa zapojila väčšina podnikov a organizácií. Veľké demonštrácie občanov sa konali aj v iných mestách. Už 21. novembra sa konali prvé podujatia v Košiciach, Žiline, Martine, či Banskej Bystrici.

Po krátkom intermezze vlády komunistu Ladislava Adamca nastúpila dňa 10. decembra 1989 vláda Mariána Čalfu. Bola to prvá vláda, v ktorej nemali komunisti väčšinu (zastúpení boli v pomere 9:11). Časť lídrov VPN však nemala politické ambície a hnutie sa v tomto období koncentrovalo najmä na organizovanie rôznych happeningov. Najväčší z nich sa konal dňa 10. decembra 1989. Práve druhá decembrová nedeľa v roku 1989 sa pre mnohých Bratislavčanov aj návštevníkov hlavného mesta stala mimoriadnym dňom. Niektorí po dlhých rokoch, mnohí však po prvý raz v živote mali možnosť prekročiť neďaleko mesta hranice do Rakúska. Práve v tento deň sa tam totiž konala púť do neďalekého Hainburgu, ktorý mohli Bratislavčania dovtedy vídať len z diaľky z hradu Devín. Slová *Ahoj Európa*, ktoré sa vžili ako názov celého podujatia, vyslovil na provizórnej tribúne – traktorovej vlečke zdobenej československou a rakúskou zástavou – Ján Budaj. *Pochod priateľstva*, ako sa akcia oficiálne volala sa stal jedným zo symbolov pádu železnej opony, symbolom otvárania hraníc po novembri 1989. Práve na Deň ľudských práv si tak mohli Bratislavčania odstrihnúť z ostatných drôtov, ktoré obe krajiny dlhé desaťročia oddeľovali. Podľa rakúskych zdrojov sa pochodu do Hainburgu zúčastnilo asi 200 tisíc ľudí, iné odha-

POZNÁMKY

dy hovoria o 150 tisícoch. Atmosféru dotváral po Dunaji premávajúci katamarán, z ktorého sa organizátori účastníkom pochodu prihovárili slovami, ale aj prostredníctvom piesní Karla Kryla. Vyvrcholením podujatia sa stalo privítanie Bratislavčanov starostom Hainburgu a prezentácia diela výtvarníka Daniela Brunovského – veľkého srdca vyrobeného z ostatného drôtu, ktorý ešte prednedávnom rozdeľoval Európu. V rovnaký deň, keď tisíce Slovákov organizovane navštívilo blízky Hainburg, vymenoval prezident ČSSR Gustáv Husák novú federálnu vládu národného porozumenia na čele s premiérom Mariánom Čalfom a sám abdikoval. Na druhý deň ráno o 9. hodine začali následne príslušníci Pohraničnej stráže na základe rozkazu oficiálne odstraňovať ženijnotechnické zabezpečenie hranice pri Dunaji. Tri skupiny vojakov začali s odstraňovaním symbolu izolácie Československa v Rusovciach, Petržalke a Devíne. Otvorenie hraníc sa rýchlo prejavilo aj pred zmenárnami Štátnej banky Československa, kde sa tvorili niekedy aj sto metrov dlhé rady občanov, ktorí si chceli ísť nakúpiť do zahraničia. Najväčší záujem bol samozrejme o rakúske šilingy. Pre urýchlenie výmeny banka menila 540 korún za 300 šilingov. Naplnenia sa dočkala aj túžba po podnikaní, keď už 18. decembra 1989 sa v banketovej sále hotela Kyjev konala prvá slovenská dražba.

(Zdroj: Igor Sivák, Ústav pamäti národa)

Pamätné miesto v dejinách má aj demonštrácia 21. decembra 1989, kedy sa na mimoriadnom zjazde KSČ rokovalo o okupácii krajiny v roku 1968. Účastníci tejto demonštrácie sa pobrali pred vilu signatára pozývacieho listu a dlhoročného komunistického funkcionára Vasila Biľaka, ktorý na prekvapenie zúčastnených vyšiel na dvor a začal s účastníkmi diskutovať. Aj keď občas zaznela z davu na jeho adresu urážka či hanlivé slovo, rozhovor sa zaobišiel bez násilia.

(Zdroj: Igor Sivák, Ústav pamäti národa)

Kým organizovanie manifestácií predstaviteľia VPN zvládli na vynikajúcej úrovni, menej úspešní boli pri uskutočňovaní praktickej politiky. Hnutie nebolo koncepčne, ani personálne pripravené na vládnutie, čo sa prejavilo okrem iného i tým, že nikto z vedenia VPN sa nestal členom federálnej vlády a jej jediným zástupcom v slovenskej vláde sa stal Vladimír Ondruš, ktorý sa stal podpredsedom vlády pre otázky ochrany

životného prostredia. Oveľa agilnejšie sa v situácii prejavili slovenskí komunisti. Po rezignácii Predsedníctva ÚV KSČ nasledoval aj odchod najsprofanovanejších predstaviteľov KSS, ako boli napríklad dlhoročný spolupracovník sovietskych spravodajských služieb generál Viliam Šalgovič či Elena Litvajová. Dokázali sa však presadiť aj iní. Napríklad funkciu predsedu Slovenskej národnej rady (ďalej len „SNR“) po Šal-

govičovi prevzal nomenklatúrny káder z východného Slovenska Rudolf Schuster. Viacerí pragmatickí komunisti sa dokázali v týchto zlomových okamihoch našich dejín presadiť, ale boli aj takí, ktorí neuspeli. Začiatkom decembra 1989 sa uskutočnilo rokovanie medzi predstaviteľmi VPN a predsedom vlády Slovenskej socialistickej republiky Štefanom Hrivnákom a novým predsedom SNR Schusterom. Hrivnák do novej vlády navrhol viacero skompromitovaných komunistických funkcionárov, načo ho delegácia VPN vyzvala na demisiu, čo odmietol. Hrivnák napokon súhlasil aspoň s tým, že bude informovať o rokovaní vládu a ponúkne ministrom možnosť podať demisiu. Tých, ktorí ju nepodali, následne odvolalo Predsedníctvo SNR. VPN do funkcie slovenského premiéra navrhla komunistu Milana Čiča, za ktorého loboval aj Rudolf Schuster. Rokovania o obsadzovaní jednotlivých ministerských postov boli mimoriadne zdĺhavé a VPN Čičovi viaceré mená vetovala. Nová slovenská vláda národného porozumenia bola napokon vymenovaná až 12. decembra 1989. Tri ministerstvá, na obsadení ktorých sa obe strany nevedeli dohodnúť sa mali obsadiť až v januári 1990. Vtedy sa stal ministrom vnútra Vladimír Mečiar, ktorý vyhral „konkurz“ vyhlásený predstaviteľmi VPN.

Schuster, Čič, Mečiar a ďalší politici sa dokázali presadiť a svojou aktivitou dokázali na seba stiahnuť pozornosť verejnosti viac ako intelektuáli a umelci z VPN. Súčasne prichádzalo aj k formovaniu nových politických strán, resp. k obnove takých, ktoré v dôsledku dejinných udalostí prestali existovať. Na prelome rokov 1989 a 1990 tak vzniklo Kresťansko-demokratické hnutie (ďalej len „KDH“), či dve maďarské národnostné strany. Došlo k obnove Slovenskej národnej strany a Demokratickej strany. Vo voľbách, ktoré sa konali v júni 1990 kandidovala aj Komunistická strana Slovenska a aj hnutie VPN, ktoré vyhralo voľby so ziskom približne 30 % hlasov. Víťazstvo VPN však zatienili viaceré pozitívne lustračné nálezy, teda zistenia, že daná osoba bola evidovaná ako spolupracovník Štátnej bezpečnosti. To sa dotklo aj predsedu VPN Jána Budaja, ktorý sa následne nadiľho stiahol z politiky. VPN po voľbách v lete 1990 vytvorilo koaličnú vládu. Spolu s KDH a Demokratickou stranou nominovali na post predsedu vlády Vladimíra Mečiara. V priebehu len niekoľkých mesiacov sa Mečiar dostal s vedením VPN do ostrého konfliktu a v marci ho z funkcie odvolali. Ex-premiér v rámci hnutia vytvoril platformu VPN – Za demokratické Slovensko, z ktorej v lete 1991 vznikla nová politická strana Hnutie za demokratické Slovensko. Zvyšní členovia VPN vytvorili Občiansku demokratickú úniu – VPN, ktorá po volebnom neúspechu v roku 1992 zanikla.

4 ZÁVER

Pád komunistického režimu priniesol občanom Československa veľmi veľa zmien. V prvom rade sa mnohí z nich radovali zo znovu získanej slobody. Pád režimu však pred krajinu a jej obyvateľov postavil nové výzvy. Hospodárstvo krajiny sa po 40 rokoch plánovaného riadenia nachádzalo v katastrofálnom stave. Radosť občanov zo slobody rýchlo začalo nahradzovať sklamanie a obavy z javov, s ktorými si demokratická spoločnosť nevedela poradiť s takou rýchlosťou a razanciou ako policajný štát. Transformáciu plánovaného hospodárstva na trhovú ekonomiku po-

POZNÁMKY

cítili občania poklesom životnej úrovne. V niektorých prípadoch sa naplno prejavili malicherné konflikty medzi politikmi súperiacimi o priazeň voličov. Vznik skupín organizovaného zločinu a neschopnosť bezpečnostných zložiek vyrovnáť sa s týmto fenoménom, obrovský nárast ekonomickej kriminality, ale v konečnom dôsledku aj skutočnosť, že sa správy o rôznych kriminálnych činoch, vrátane násilnej trestnej činnosti už viac necenzurovali, vyvolávalo v mnohých občanoch pocity sklamaní. Aj napriek uvedeným negatívam je nutné ponovembrový príbeh Slovenska hodnotiť ako mimoriadne úspešný. Slováci, od roku 1993 v samostatnej krajine, sa naučili žiť v demokracii. Dôsledkom novembrových zmien je aj stále rastúca životná úroveň obyvateľstva, ako aj rast vzdelanostnej úrovne, či úspešného presadenia sa Slovenskej republiky a jej občanov nielen na poli politiky a hospodárstva, ale aj na poli kultúry a ďalších sfér ľudskej aktivity. Máme možnosť slobodne vyjadrovať svoje názory, slobodne si vyberať školu, voliť povolanie, cestovať za hranice našej krajiny, voliť si funkcionárov, ktorí nás budú zastupovať, ale aj sa o volené funkcie uchádzať. Sloboda a demokracia v prvom rade znamenajú zodpovednosť. Vyjadrené slovami známeho britského politika Winstona Churchilla: „Nikto nepredstiera, že demokracia je perfektná a bezchybná. Hovorí sa, že demokracia je najhoršou formou vlády. S výnimkou všetkých iných foriem vlád, ktoré sme v histórii zažili.“

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

JAŠEK, P. (zost.): 1989. *Rok zmeny. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 4. – 5. novembra 2014*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2017. 436 s. ISBN 978-80-89335-78-7.

JAŠEK, P. (zost.): 20. *výročie Nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 11. – 12. november 2009*. 1. vyd. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. 256 s. ISBN 978-80-89335-29-9.

JAŠEK, P.: Pád komunistického režimu na Slovensku (1989 – 1990). In: *Securitas imperii*, 2015, č. 26, s. 142-167. ISSN 1804-1612.

ONDRUŠ, V.: *Atentát na nežnú revolúciu*. 1. vyd. Bratislava : Ikar, 2009. 296 s. ISBN 978-80-551-1898-7.

SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Akteři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha : Prostor, 2003. 508 s. ISBN 80-7260-099-0.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aké boli charakteristické črty komunistického režimu?
2. Aké zmeny prebehli v Európe v roku 1989?
3. Ako prebiehali demokratizačné zmeny v Československu a na Slovensku?
4. Čo priniesla sloboda a demokracia Slovákom?
5. Aké zmeny znamenal pád komunizmu pre Vašu rodinu?